

Ірина Набокова
(Харків)

ГЕНЕАЛОГІЧНА ІДЕАЛІЗОВАНА КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ РАДІАЛЬНОЇ КАТЕГОРІЇ ПЕРША ЛЕДІ (на матеріалі англомовного публіцистичного дискурсу)

Виявляються ознаки ідеалізованої когнітивної ГЕНЕАЛОГІЧНОЇ МОДЕЛІ, що є конституентом кластера ідеалізованих когнітивних моделей, які становлять прототип радіальної категорії ПЕРША ЛЕДІ / FIRST LADY. З'ясовано, що, попри еволюцію уявлень американської лінгвокультурної спільноти, відображених ГЕНЕАЛОГІЧНОЮ МОДЕЛЛЮ, під впливом демократизації американського суспільства, еталонною характеристикою першої леді залишається її елітарне походження.

Ключові слова: радіальна категорія, ідеалізована когнітивна модель, кластер, прототип, еталон.

Установлюються признаки идеализированной когнитивной ГЕНЕАЛОГИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ, которая является конституентом кластера идеализированных когнитивных моделей, образующих прототип радиальной категории ПЕРВАЯ ЛЕДИ / FIRST LADY. Обнаружено, что, несмотря на эволюцию представлений американского лингвокультурного сообщества, отражаемых ГЕНЕАЛОГИЧЕСКОЙ МОДЕЛЬЮ, под влиянием демократизации американского общества, эталонной характеристикой первой леди остается ее элитарное происхождение.

Ключевые слова: радиальная категория, идеализированная когнитивная модель, кластер, стереотип, эталон.

The paper analyzes the GENEALOGICAL MODEL as a constituent of the idealized cognitive models cluster of the radial category FIRST LADY, actualized in the English language newspaper discourse. It proves that the conceptual content, actualized in the modern English language newspaper discourse by the nomination first lady or by coreferential language means, is interpreted within the range of human experience modeled in terms of a radial category. The radial category is a complex structure based on the composite prototype, arising from the interaction of the attributes of two categorial models: a cluster of convergent idealized cognitive models and a metonymic idealized cognitive model. The radial category composite prototype is the central model and serves as the basis for its extensions (or subcategories). The FIRST LADY category prototype functions as an etalon concept, establishing stereotypes of American women's social behavior. It has been found that it is desirable for a First Lady in any historical period to belong to upper classes, to be of good family and social position. The results of the interpretative analysis of the discourse fragments featuring the first ladies' background show that under the influence of democratization of American society the GENEALOGICAL MODEL is evolving, acquiring a more complicated structure. Thus, in the period XVIII century – 1st part of the XX century only UPPER CLASSES REPRESENTATIVES comply with the definition of the FIRST LADY category prototype, while beginning with the 2nd part of the XX century the definition also includes WORKING CLASS / MIDDLE CLASS REPRESENTATIVES.

Key words: radial category, idealized cognitive model, cluster, stereotype, etalon.

З розвитком когнітивних досліджень посилюється інтерес до регулятивних концептів, які, актуалізуючись у дискурсі, відіграють роль соціокультурних еталонів, спричиняючи вплив на формування соціальної поведінки представників лінгвокультурної спільноти. До таких належить і концепт ПЕРША ЛЕДІ в американській лінгвокультурі. У післявоєнні роки перша леді США стає не просто довіреною особою та помічником президента, а квазіофіційною фігурою з власними прес-секретарями і помічниками, головою персоналу і своєю власною програмою заходів. Така помітна роль перших леді у суспільному житті країни зробила їх об'єктом вивчення істориків, психологів, політологів та соціологів, утворивши новий напрям наукових досліджень [1]. Антропоцентрична природа об'єкта дослідження та когнітивно-дискурсивного методологічного підґрунтя, що уможливило застосування інтерпретаційних методик для встановлення еталонного змісту і регулятивного потенціалу концепту ПЕРША ЛЕДІ, зумовлюють **актуальність** дослідження.

Незважаючи на зростаючу кількість лінгвокультурологічних розвідок [3], концепт ПЕРША ЛЕДІ ще не був предметом комплексного лінгвістичного аналізу, що й визначає наукову **новизну** роботи.

Метою статті є встановлення ознак ідеалізованої когнітивної ГЕНЕАЛОГІЧНОЇ МОДЕЛІ, що є поняттєвою складовою концепту ПЕРША ЛЕДІ, актуалізованого у сучасному англомовному публіцистичному дискурсі як радіальна категорія. **Завданням** дослідження є когнітивно-дискурсивний аналіз засобів експліцитної та імпліцитної репрезентації походження дружини президента США як ознаки, що формує ГЕНЕАЛОГІЧНУ МОДЕЛЬ категорії.

Матеріалом дослідження слугують 130 фрагментів англомовного публіцистичного дискурсу різних історичних періодів, що тематизують походження перших леді.

Виходячи із вчення Дж. Лакоффа про радіальні категорії [2, с. 91–114], вважаємо, що концептуальний зміст (conceptual content), актуалізований у сучасному англомовному публіцистичному дискурсі номінацією *first lady* (або кореферентними мовними виразами) інтерпретується в рамках царини досвіду, що моделюється в термінах **радіальної категорії**. Радіальна категорія становить собою складну структуру, що базується на складеному прототипі (composite prototype), сформованому на перетині ознак двох категоріальних моделей: кластера конвергентних ідеалізованих

когнітивних моделей, кожна з яких залучається до радіальної категорії на підставі родо-видових відношень, і метонімічної ідеалізованої когнітивної моделі, що репрезентує радіальну категорію на підставі партитивних відношень.

Дж. Лакофф ілюструє цей тип категорії на прикладі радіальної категорії МАТИ / MOTHER [2, с. 74-76]. Кластер ідеалізованих когнітивних моделей радіальної категорії МАТИ / MOTHER формується із наведених нижче моделей, кожна з яких зводиться до дефініції категоризованої сутності:

(1) МОДЕЛЬ НАРОДЖЕННЯ / THE BIRTH MODEL: “a mother is the person who gives birth to the child” (мати є особою, яка народжує дитину);

(2) ГЕНЕТИЧНА МОДЕЛЬ / THE GENETIC MODEL: a mother is a person who provides the genetic material for the child (мати є особою, яка надає генетичний матеріал для народження дитини);

(3) МОДЕЛЬ ВИХОВАННЯ / THE NURTURANCE MODEL: a mother is a person who brings up and looks after the child (мати є особою, яка виховує і доглядає дитину);

(4) МАТРИМОНІАЛЬНА МОДЕЛЬ / THE MARITAL MODEL: a mother is married to the child’s father (мати є дружиною батька дитини);

(5) ГЕНЕАЛОГІЧНА МОДЕЛЬ / THE GENEALOGICAL MODEL: a mother is a particular female ancestor (мати є прародителем жіночого роду).

Прототипність структури кластера пов’язана з особливостями сприйняття об’єкта суб’єктом категоризації: одна з ідеалізованих когнітивних моделей кластера, що ‘поставляє’ ознаки у прототип, може мислитися як більш важлива (primaгу) порівняно з іншими. Це явище називають ефектом прототипічності [2, с. 75].

Результати дефінітивного аналізу визначень терміна *first lady* лексикографічними джерелами та офіційним сайтом Білого Дому дають можливість встановити кластер ідеалізованих когнітивних моделей, ознаки яких входять до складеного прототипу радіальної категорії ПЕРША ЛЕДІ / FIRST LADY.

Результати дефінітивного аналізу опорної номінації словосполучення *first lady* у проаналізованих лексикографічних джерелах вказують на те, що денотатом номінації *lady* є особа жіночої статі, яка характеризується: 1) аристократичним походженням (of wealthy leisured class [8, с. 551]; belonging to upper classes [3, с. 470]; of good family, social position [7, с. 749]; of superior position in society [2, с. 442] тощо); 2) гарним вихованням та освітою (good breeding [7, с. 749]; good education [6, с. 615]); 3) почуттям власної гідності

(dignity [8, с. 551]); 4) витонченістю (refinement [3, с. 470; 2, с. 442]; 5) гарними манерами, тактом (good manners [6, с. 615]; tact [2, с. 442]); 6) мистецтвом спілкування (social grace [8, с. 551]); 7) природністю, невимушеністю (elegance of an unlaboured kind [8, с. 414]).

Когнітивне моделювання інформації, отриманої із проаналізованих визначень, в термінах ідеалізованих когнітивних моделей радіальних категорій дозволяє виокремити такі конституенти кластерної моделі радіальної категорії ПЕРША ЛЕДІ / FIRST LADY:

МАТРИМОНІАЛЬНА МОДЕЛЬ – ознака *особа жіночої статі, що є дружиною Президента США.*

ГЕНЕАЛОГІЧНА МОДЕЛЬ – ознака *особа аристократичного походження.*

ДИДАКТИЧНА МОДЕЛЬ – ознака *гарне виховання і освіта.*

ПОВЕДІНКОВА МОДЕЛЬ – мотивує чотири субмоделі, що виділяються на підставі ознак, які кваліфікують поведінку першої леді у рамках різних виявів поведінкових характеристик людини, а саме: через здійснювану діяльність (ДІЯЛЬНІСНА СУБМОДЕЛЬ), а також вольові (ВОЛЬОВА СУБМОДЕЛЬ), морально-етичні (ЕТИЧНА МОДЕЛЬ) і естетичні якості (ЕСТЕТИЧНА МОДЕЛЬ).

ДІЯЛЬНІСНА СУБМОДЕЛЬ – ознака *участь у соціально-політичній діяльності (супроводження президента на офіційних заходах, проведення власних офіційних заходів й опікування соціальними проектами).*

ВОЛЬОВА СУБМОДЕЛЬ – ознака *почуття власної гідності (особливо в екстремальних ситуаціях).*

ЕТИЧНА СУБМОДЕЛЬ – ознаки *гарні манери, такт, мистецтво спілкування, невимушеність, природність.*

ЕСТЕТИЧНА СУБМОДЕЛЬ – ознака *витонченість.*

Виявлені ідеалізовані когнітивні моделі становлять частину складеного прототипу радіальної категорії ПЕРША ЛЕДІ / FIRST LADY. Прототип радіальної категорії функціонує як еталон, стосовно якого оцінюються члени цієї категорії.

У фокусі цієї статті перебуває ГЕНЕАЛОГІЧНА МОДЕЛЬ. Хоча з результатів дефінітивного аналізу опорної номінації *lady* випливає, що типова перша леді має аристократичне походження / походить із заможних кіл суспільства, результати когнітивно-дискурсивної інтерпретації дискурсивних контекстів, що тематизують походження перших леді у періоди XVIII століття – перша половина XX століття та друга половина XX століття – теперішній час, свідчать про еволюцію соціокультурних уявлень амери-

канської лінгвокультурної спільноти, що формують ГЕНЕАЛОГІЧНУ МОДЕЛЬ радіальної категорії ПЕРША ЛЕДІ.

До другої половини ХХ століття перші леді США дійсно були представницями якщо не аристократичних, то принаймні заможних та впливових кіл суспільства. Більше того, істориками відзначається, що у зазначений період майбутні президенти обирали жінок, які дозволяли їм просунути соціальними сходами завдяки їх грошам та зв'язкам. Такий стан речей відбивається і в аналізованому дискурсі. Наприклад:

(1) *Martha Washington, was born Martha Dandridge in Chestnut Grove, New Kent County, Virginia. She was the eldest daughter of John Dandridge, a wealthy landowner, and his wife, Frances Jones Dandridge, both of whom came from established New England families* (WH).

У наведеному фрагменті дискурсу концепт ПЕРША ЛЕДІ подається метонімічно, через конкретну представницю однойменної категорії першого часового періоду, першу в історії США першу леді, Марту Вашингтон (1731-1802), яка кваліфікується в термінах ГЕНЕАЛОГІЧНОЇ МОДЕЛІ (*was born / was the eldest daughter of*). Мовні засоби, вжиті для кваліфікації Марти Вашингтон, актуалізують концепти БАГАТСТВО (*wealthy*) та СТАТУС (*established*). Опис високого соціального походження Марти Вашингтон є нейтральним в оцінному аспекті, що свідчить про те, що такий стан речей сприймається як ординарний факт, який повною мірою відповідає очікуванням суспільства. Відтак, із пропозиційного змісту фрагмента випливає, що у перший часовий період еталонними приписами ГЕНЕАЛОГІЧНОЇ МОДЕЛІ є *багатство* і *високий соціальний статус*, що можна підсумувати як **елітарне походження**.

Ситуація радикально змінюється після другої світової війни. В результаті процесів демократизації суспільства в Білий Дім потрапляють як аристократки Меймі Ейзенхауер (1953-1961), Жаклін Кеннеді (1961-1963) та Барбара Буш (1989-1993), так і голлівудська актриса Ненсі Рейган (1981-1989), скромна бібліотекарка Лора Буш (2001-2009), представниця середнього класу Гіларі Клінтон (1993-2001) та Мішель Обама (2009-теперішній час), предки якої були рабами. Походження першої леді стає об'єктом оцінки. Наприклад:

(2) *It also hints at one of the secrets to a first lady's success, and an oft-neglected explanatory device in modern political culture: that dirty five letter word that still defines much of American life, "class."*
It is no coincidence that the three most consistently popular first

ladies in the postwar era—Mamie Eisenhower, Jackie Kennedy, and Barbara Bush – were the three most blue-blooded inhabitants of that post (SSJ, v. 37, no 4, 2000, с. 591-600).

Як і у попередньому фрагменті, концепт ПЕРША ЛЕДІ актуалізується метонімічно, іменами конкретних представниць однойменної категорії. Метафоризований атрибут *blue-blooded*, що означає імена Мейми Ейзенхауер, Жаклін Кеннеді і Барбари Буш, виконує подвійну функцію – тематизації і кваліфікації: метафора ‘голуба кров’, як правило, вживається стосовно походження людини й характеризує його як аристократичне. Відтак, атрибут *blue-blooded* актуалізує концепт АРИСТОКРАТИЗМ. Пропозиційний зміст аналізованого фрагмента імплікує схвальну оцінку аристократичного походження перших леді, оскільки стверджується, що саме воно є одним із ‘секретних інгредієнтів’ успішного виконання ролі першої леді, так як класова належність все ще впливає на формування соціокультурних очікувань американців.

Позитивна оцінка аристократичного походження першої леді здійснюється і в наступному контексті:

(3) *At that age, Jackie Kennedy will be one of the youngest First Ladies in U.S. history, and **by every outward standard, she would seem perfectly suited to the part.** Born to wealth and high social position, she has beauty, a swift intelligence and rarefied cultural interests* (TM, January 20, 1961).

У цьому прикладі факт аристократичного походження Жаклін Кеннеді (*Born to wealth and high social position*) згадується першим у переліку параметрів, які аргументують твердження, що Жаклін Кеннеді ідеально підходить для виконання ролі першої леді (*perfectly suited to the part*). В рамках ГЕНЕАЛОГІЧНОЇ МОДЕЛІ актуалізуються концепти БАГАТСТВО (*wealth*) та ВИСОКИЙ СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС (*high social position*). Звертає на себе увагу експлікація існування ‘зовнішніх стандартних вимог’ (*every outward standard*), іншими словами, – соціокультурних рольових приписів, які суспільство встановлює для представників усіх соціальних категорій, і невідповідність яким не схвалюється суспільством. Проаналізований фрагмент створює підґрунтя для інференції про позитивне сприйняття американською лінгвокультурною спільнотою першої леді, котра відповідає такому рольовому припису, як *елітарне походження*.

Потрапляння у Білий Дім представниць інших соціальних класів зазвичай використовується як ілюстрація реальності

здійснення американської мрії та рівності можливостей усіх громадян. Цей аргумент висувається у фокус уваги, насамперед, демократами, які привели у Білий Дім впливових Гіллари Клінтон та Мішель Обама. Наприклад:

(4) ***Born in Chicago in 1947 – 'middle class, Middlewestern, and very much a product of our place and time'** – Hillary writes: 'I wasn't born a First Lady or a Senator. I wasn't born a Democrat.' William Jefferson Clinton was from a poor, slightly rackets home in rural Arkansas; he had been left for long periods in the care of his grandmother as a child, while his widowed mother worked as a nurse 600 miles south in New Orleans (DT, June 13, 2003).*

У наведеному дискурсивному контексті Гіллари Клінтон визначається за походженням як типова представниця середнього класу, 'продукт певного місця і часу' (*'middle class, Middlewestern, and very much a product of our place and time'*). Оцінка такого походження здійснюється самою Гіллари Клінтон: висуваючи у фокус уваги той факт, що ні вона, ні її чоловік від народження не належали до елітарних соціальних кругів (*'I wasn't born a First Lady or a Senator / William Jefferson Clinton was from a poor, slightly rackets home in rural Arkansas*), перша леді актуалізує концепт АМЕРИКАНСЬКА МРІЯ, що дозволяє вивести інференцію про те, що такий стан речей розглядається скоріше як її перевага, а не як недолік.

У прикладі (5) тематизується й піддається оцінці походження першої леді Мішель Обама:

(5) *An Ivy League-educated lawyer and a descendant of slaves, Michelle Obama has a background unlike any other first lady. In addition to being the first black presidential spouse, Michelle Obama will rank among the youngest, the most educated and the most accomplished (CT, November 8, 2008).*

ГЕНЕАЛОГІЧНА МОДЕЛЬ задається номінаціями *background* та *descendant*. Словосполучення *of slaves* актуалізує концепт СОЦІАЛЬНИЙ КЛАС РАБІВ й імплікує НИЗЬКИЙ СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС. Кваліфікація Мішель Обама здійснюється за допомогою атрибутів *the most educated* та *the most accomplished*, які приписують їй такі позитивні властивості, як вищий ступінь освіти й реалізованості. Той факт, що скромне походження Мішель Обама згадується поряд з її освітою в найпрестижніших університетах Америки і її блискучою кар'єрою, імплікує намагання мовця компенсувати відсутність аристократичного коріння першої леді наявністю широких можливостей для

самореалізації особистості у Сполучених Штатах Америки.

Вірогідність такого висновку підтверджує наступний фрагмент, де позитивна кваліфікація Мішель Обама здійснюється через приписування їй належності до еліти американського суспільства:

(6) *It's true she comes from a black, working-class Chicago family, and that her childhood, in the Sixties and Seventies, was probably clouded by the palpable racism of that era. But the America she came to know as an adult was rather different. Michelle was admitted not only to Princeton, the Ivy League university known for its beautiful campus and elegant dining clubs, but also to Harvard Law School, the training ground for America's elite lawyers and politicians* (DT, July 11, 2008).

Актуалізація концептів НИЗЬКЕ ПОХОДЖЕННЯ, НАЛЕЖНІСТЬ ДО НЕГРИТЯНСЬКОЇ РАСИ-ВИХІДЦІВ З РАБІВ (*comes from a black, working-class Chicago family*) і ЕЛІТАРНІСТЬ (*America's elite lawyers and politicians*) в одному дискурсивному контексті створює підґрунтя для інференції стосовно бажаності для першої леді належати до вищих кіл суспільства.

З іншого боку, негативній оцінці піддаються намагання іншої першої леді, Ненсі Рейган, відмежуватися від свого походження і видати себе за аристократку:

(7) *Perhaps it is only fitting that Nancy Reagan, a woman both admired and scorned for her regal tastes, came from Queens. That is Queens as in Flushing, which also may be appropriate given the battering Mrs. Reagan's reputation has taken, with suggestions that she remade herself, obscuring her humble origins with more glamorous myths <...> "If she stayed as modest as her origins, simple, she should be a good person." Francesco Ciardullo said. (NYT, April 12, 1991).*

ГЕНЕАЛОГІЧНА МОДЕЛЬ тут актуалізується дієслівним предикатом *came from*, а також субстантивною номінацією *origins*. Походження Ненсі Рейган водночас тематизується й кваліфікується за допомогою атрибутів *humble* та *modest*, а також обставини місця *Queens* (Куінс – район Нью-Йорку, що на 50 відсотків заселений іммігрантами, більшість яких є іспаномовними бідняками). Усі ці мовні засоби актуалізують концепт НАЛЕЖНІСТЬ ДО НЬЮ-ЙОРКСЬКИХ НИЗИН. Проте, об'єктом негативної оцінки (*the battering Mrs. Reagan's reputation has taken*) стає не СКРОМНЕ ПОХОДЖЕННЯ Ненсі Рейган, а її намагання відмежуватися від нього (*If she stayed as modest as her origins, simple, she should be a good person*). Отже, фрагмент (7) створює підґрунтя для інференції стосовно бажаності

для перших леді не відмежовуватися від соціальних груп, з яких вони походять. Негативної оцінки набуває не низьке соціальне походження, а підміна елітарного походження зовнішніми атрибутами, хибно асоційованими з елітарністю.

Пропозиційний зміст дискурсивних контекстів, що тематизують походження перших леді у періоди XVIII століття – перша половина XX століття і друга половина XX століття – теперішній час, складає підґрунтя для інференцій, що в обидва періоди бажаною характеристикою першої леді є *елітарне походження*. Разом з тим, аксіологічні орієнтири, які слугують підставою для оцінювання походження перших леді у цих дискурсивних контекстах, свідчать, що під впливом демократизації американського суспільства ГЕНЕ-АЛОГІЧНА МОДЕЛЬ еволюціонує, набуваючи більш складної структури: якщо у період з XVIII по другу половину XX століття під визначення прототипового члена категорії ПЕРША ЛЕДІ підпадають лише ПРЕДСТАВНИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ ВЕРХІВКИ, то починаючи з другої половини XX століття це визначення поширюється і на ПРЕДСТАВНИЦЬ РОБІТНИЧОГО / СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні інших ідеалізованих когнітивних моделей, що складають радіальну категорію ПЕРША ЛЕДІ / FIRST LADY.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Eksterowicz A. J. The Evolution of the Role and Office of the First Lady : The Movement Toward Integration with the White House Office / A. J. Eksterowicz, K. Paynter // The Social Science Journal. – 2000. – № 37 (4). – P. 547–562.
2. Funk & Wagnalls Standard Dictionary. – New York : New American Library, 1980. – 1013 p.
3. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary / A.S. Hornby. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – 1430 p.
4. Lakoff G. Women. Fire and Dangerous Things / G. Lakoff. – Chicago : The University of Chicago Press, 1987. – 631 p.
5. Lakoff R. The Language War / R. Lakoff. – Berkeley : U. of California Press, 2000. – 322 p.
6. Longman Dictionary of Contemporary English. – Bath : Pitman Press, 1978. – 1303 p.
7. The Random House College Dictionary. – New York : Random House, 1972. – 1568 p.
8. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Danbury : Lexicon Publications, Ink, 1993. – 1716 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

CT = Chicago Tribune [Electronic resource]. – Access : www.chicagotribune.com.
 DT = The Daily Telegraph [Electronic resource]. – Access : www.telegraph.co.uk.
 NYT = The New York Times [Electronic resource]. – Access : www.nytimes.com.
 SSJ = The Social Science Journal [Electronic resource]. – Access : www.arts.mcgill.ca.
 TM = Time Magazine [Electronic resource]. – Access : www.time.com.
 WH = Women's History [Electronic resource]. – Access : womenshistory.about.com